

ERKÖLCSI TARTÁS ÉS ÚJRAKEZDÉSI BIZONYOSSÁG

Koncz Sándor közösségformáló életműve

Az életutak feldolgozásának két közismert módja létezik. A politikai életrajzban a történelem fő eseményei hangsúlyosak, a szerző ezekhez rendeli hozzá az egyéni sorsot és arra keres választ, hogy a nagypolitika miként befolyásolta az adott személy cselekedeteit. A mikrotörténelmi nézőpont ezzel szemben az egyén és szűkebb környezete viselkedését elemzi, középponti eleme maga az életút. A szerző ehhez kapcsolja a történelmi eseményeket, s a főhős cselekedeteire adott külső reakciókat vizsgálja. Mindkét esetben kölcsönhatások bemutatásáról van szó, de a nézőpont más. Szatmári Emília alább ismertetett – s a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen doktori értekezésésként megvédett – „*Közegyházi életünk sodrában*” c. munkájának alcíme (*Dr. Koncz Sándor életműve a 20. század történeti és egyháztörténeti viszonyainak tükrében*) tökéletesen szabatos: a szerző a mikrotörténelmi megközelítést választotta.

A Sárospataki Református Kollégium főépületének falán 2000-ben elhelyezett, a Teológiai Akadémia 20. századi nagy tanárnemzedékét felsoroló emléktáblán – elhalálzási időrendben – tíz név szerepel: Mátyás Ernő (1888–1950), Makkai Sándor (1890–1951), Marton János (1879–1955), Zoványi Jenő (1865–1958), Szabó Zoltán (1902–1965), Nagy Barna (1909–1969), Zsíros József (1900–1980), Koncz Sándor (1913–1983), Vasady Béla (1902–1992) és Újszászy Kálmán (1902–1994). Közülük eddig Újszászy Kálmán (1996) és Szabó Zoltán (2016) munkássága kapott kimerítő részletességű önálló kötetet. E sor most Koncz Sándor életművével bővült. Ám amíg a két előbbi könyv tanulmánykötet, illetve szöveggyűjtemény, addig Szatmári Emília monográfiát írt. Leírásait, következtetéseit levéltári kutatásokra, szakirodalomra, valamint Koncz Sándor írásos hagyatékára alapozta. Az utóbbi forrásanyag – idézetek és hivatkozások révén – meghatározó mértékben van jelen.

Koncz Sándor életpályájának alapjai egyértelműen meghatározhatók. A munka becsületét és a keresztyén hitet az ipari munkás háttérű családi környezet biztosította. A teológiai fegyelmet a sárospataki kollégiumban sajátította el. Az ösztöndíjas külföldi utak aktív nyelvtudást és európai látókört adtak számára.

A jeles teológus életének első, tanulmányi szakasza mintegy a klebelsbergi nevelési eszme megtestesülése. A közvetlen hatás a pataki kollégium sorsával függ össze. A trianoni trauma után Sárospatak határszéli településsé vált, jogakadémiája bezárt. Az egyházkerület és a kollégium vezetése reformokkal kívánta fellendíteni a halódó iskolát. Partnert találtak ehhez Klebelsberg Kunó kultuszminister személyében, akinek jelentős anyagi támogatásával a húszas-harmincas évek fordulójától jövőt meghatározó változások történtek: *A)* Korszerű, bentlakáson alapuló oktatási modellt vezettek be a gimnáziumban. Ezt elsősorban az 1931-ben megnyílt Angol Internátus biztosította, amely nem egyszerűen nyelvtanítási forma volt, hanem az angolszász nevelési modell adaptációja. Virágzott az egyesületi, önképzőköri élet, magas szintet ért el a sportkultúra. *B)* Megtörtént a hatvan évvel azelőtt állami kezelésbe vett tanítóképző visszavétele, ezzel szélesedett a képzési kínálat és erősödött a helyi református értelmiség kritikus tömege. *C)* Fiatal, huszonéves, ambiciózus új tanárok kaptak katedrát, akik a hagyományok mellett a század új értékeit képviselték. Többségükben pataki gimnazista és/vagy teológus múlttal rendelkeztek; tanulmányaikat legjobban Eötvös-kollégistaként és/vagy külföldön, gyakran a pataki kollégium ösztöndíjával végezték. *D)* Tehetségkutató mozgalom indult a gimnáziumban, amelynek révén falusi gyerekek tucatjai nyertek felvételt. Mindez kiszélesítette a kollégium szellemi vonzásterületét és első generációs értelmiségi korosztályok kibocsátását eredményezte. *E)* Faluszemináriumot hozott létre a teológiai akadémia, amely a kor nemzeti-társadalmi kérdéseire próbált új módszerekkel új válaszokat találni. A hallgatók szociológiai szempontok szerint tanulmányozták a falvak életét. *F)* Nem sokkal később megalakult a népfőiskola, ezzel új, skandináv mintájú közművelődési-nevelési mozgalom bontott szárnyat.

Ebbe az újrainduló „fénykorszakba” kapcsolódott be 1931-ben, az iskola fennállásának 400. évében, első éves teológusként Koncz Sándor. Mire elvégezte az akadémiát, letette lelkészképesítő vizsgáit, tanult Bázelen, Glasgow-ban és Berlinben, majd doktorált és habilitált Debrecenben, addigra életpályája megfelelt annak az értelmiségi eszményképnek, amelyet a Trianon utáni szellemi újjáépí-

tés érdekében a klebelsbergi kultúrpolitika célként tűzött ki. Nála a magyar lélek és az európai tudás mindvégig szimbiózisban létezett. Magyarsága nyilvánvaló: visszatért 1946-ban és nem ment el 1956-ban, sőt másokat is lebeszélte erről.

Az emberi sors tele van útelágazásokkal. Hivatás és munkahely szempontjából Koncz Sándor számára is három irány volt választható: (1) mi az, ami lehet belőle (mert vállalta és megengedték); (2) mi az, ami lehetett volna (mert engedték, de nem vállalta); s végül (3) mi az, ami nem lehetett (mert vállalta volna, de nem engedték). Demokratikus társadalmakban a második kategória a legszélesebb (ami lehet), ezt követi az első (ami van), s végül – ha egyáltalán létezik – a harmadik (ami lehetetlen). A diktatúrákban éppen fordított a helyzet: a legszélesebb a harmadik csoport (ami tilos), ezt követi az első (ami van), és végére marad – mármint ha az illető mer ellentmondani – a második (amit visszautasít).

Lássuk az arányokat Koncz Sándornál! Ami *lehetett*: konventi missziói lelkész (1938–41); tanintézeti lelkész (1941–43); harctéri tábortanár (1943–46); konventi külügyi előadó (1946–47); sárospataki teológiai tanár (1947–51); alsóvadászi lelkész (1952–65); sárospataki gyűjteményi levéltár igazgató (1966–83). Ami *lehetett volna*, de elhárította (1956–61 között az őt jelölni kívánók védelme érdekében): svájci vagy amerikai lelkész (1946); földbirtokos száz holddal (1946); Baranya megyei főispán (1946); szentesi lelkész (1956); községi vagy járási tanácsstag-jelölt (1956); szikszói lelkészjelölt (1961); dunántúli püspökjelölt (1961). S *nem lehetett*: tiszáninneni lelkész (1938); debreceni egyetemi tanár (1945); tanár a budapesti vagy debreceni teológiai akadémián (1951); diósgyőr–vasgyári lelkész (1951); továbbra is egyetemi magántanár a debreceni teológián (1952); diósgyőr–vasgyári lelkész, másodszor sem (1955); tiszáninneni püspök (1957); tiszáninneni egyházkerületi főjegyző (1957); abaúji esperes (1958); egyházkerületi könyvtáros Sárospatakon (1958); tiszáninneni püspök, másodszor sem (1964); sárospataki lelkész (1964); amerikai meghívott lelkész (1965); tiszáninneni püspök, harmadszor sem (1977). Tizennégy arculcsapás, ha úgy tetszik: „stáció”. Kommentár aligha szükséges. A második világháború utáni politikai változások derékba törték az éppen elkezdődött karriert.

Koncz Sándor mégis „hittel és humorral” élte túl a fenti fordulatokat. Hogyan lehetséges ez? A családi indíttatás és a sárospataki nevelés nyilván sokat jelentett, de életművének ez csupán horizon-

tális vetülete. A vertikális szempont az egész életpályán átívelő etikai tisztaság, a szilárd dogmatikai bázis és a kiváló gyakorlati szervezői érzék. Bel- és külföldi tanulmányai erősítették elméleti attitűdjét, kialakították világos jogtudatát, megalapozták benne az „értelmes hit” és a „cselekvő erkölcs” kettős parancsát, s ezek maradtak iránytűi hivatása teljesítése során. Hitt az eleve elrendelésben. „Nem mi választjuk Istent, Isten választ minket” – mondotta 1947-ben (44. o.) „Ha Isten ide tesz, itt kell az ígét hirdetnem” – vallotta 1952-ben, Alsóvadászon (71. o.).¹

A hit és a tett voltak Koncz Sándor vezérlő elvei, átítatva a folyamatos megtisztulási igénnyel: léleken, testben, környezetében egyaránt. Ez adott erőt számára az embert próbáló kihívásokhoz és folyamatos újrakezdésekhez, amelyeket nem büntetesként, hanem éppen Isten mindig megújuló bizalmaként értelmezett. Így őrizhette meg Koncz Sándor közösségformáló életerejét, hitét és világszemléletét – egy hitetlen korban, sok próbatételen át.

1 Szatmári Emília: „Közegyházi életünk sodrában” Dr. Koncz Sándor életműve a 20. század történeti és egyháztörténeti viszonyainak tükrében. Hernád Kiadó, Sárospatak, 2017. ISBN 978-615-5787-01-0